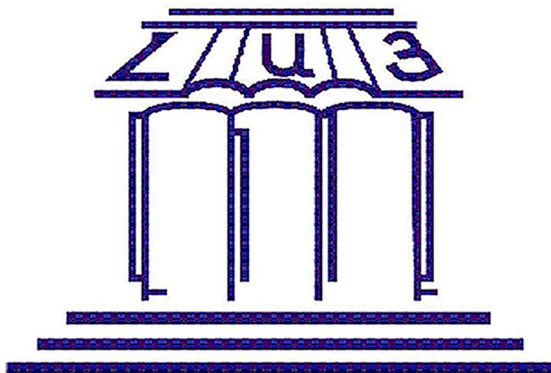

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
նչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

9387

ՄԿՐՏԻՉ 3 . ԼՈՒՍԱՐԱՐԵԱՆ

ՊՄԱԿՆ ԽՐԻՄԵԱՆԻ

Տոկա՛ ով մարդ, մի՛ յոռսամատ իբ
կը լինի օր մը ոք
ժպտայ բախտն երեսիդ
եւ լինիս երջանիկ:

281.69

Խ-91Լ

Ս.ՀԻՐԷ — 1925

281.69

Խ - 312

NOV 20 1925

ՊՍԱԿՆ ԽՐԻՄԵԱՆԻ

Տոկա՛ ով մարդ, մի՛ յուսահատիր.

կը լինի օր մը որ

ժպտայ բախտն երեսիդ

եւ լինիս երջանիկ:

ՄԿՐՏԻԶ

3.

ԼՈՒՍԱՐԱՐԵԱՆ

ԳԱՀԻՐԷ — 1925

3 MAY 2013

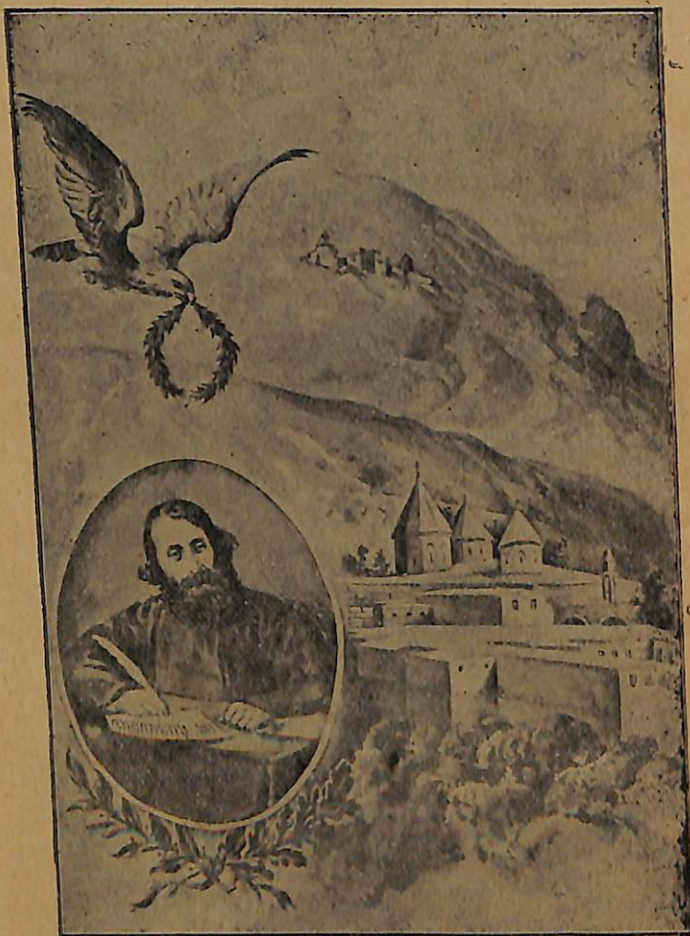
9387

23636-59

23636-59

Խրիմեանի ըստ իր վարդապետութեան
Վսեմաճառ Վարդապ
Պապիկը ցաւաբ ի մեռիմ սրտեց ո՞ն Հայաստան . —

ՊՍԱԿՆ

Ի յիշատակութեան
Արծիւն Վասպուրականին
Հանգուցեալ
Տ. Տ. Մկրտիչ Ա. Վեն. Կաթողիկոսի
Հայրապետն Ամենայն Հայոց
ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿԻ
45-րդ դարու
Հաստաւորիչ ի սանէ Հայկազնեանց

«Եկի ի հօրէ եւ եկի յաշ-
խարհ, բոզում գաշխարհ եւ
երբամ դարձեալ առ Հայր» :
ԱՌԵՏԱՐԱՆ

Մնած էր Խրիմեան 1820 ին . Վասպու-
րական աշխարհին և Վանի ծոցին մէջ , ոս-
մանեան բարրարոս բռնութեան լուծին տակ :
Տեսնելով աշխարհի համայն պետութիւն-
ներ ազատ և անկախ իրաւունք կը վայելեն ,
երբ ազգասէր և անձնուէր պապիկներ են ու-

նեցել, նրանց թոռնիկները ազատ և անկախ
իրաւունք կը վայելին:

Ուրիմեան մտաբերելով Հայկազեանց վե-
հապետներուն, երբ Հայաստանն ալ ազատ և
անկախ իրաւունք կը վայելէր. յանձն կ'առ-
նէ բանտն, շղթայն, հալածանք. զի ապագա-
յին հայ թոռնիկներ ազատ և անկախ նոյն
իրաւունք վայելեն:

Պարկ ուսից կախած, ցուպ ձեռքին, ա-
ռած կ'որոնէ Հայկազեանց սերունդ:

1850-ին, Վասպուրական աշխարհէն, ի
Պարսկաստան, Այրարատէն Բիւզանդէոն, Ե-
գիպտոսէն Երուսաղէմ, մինչ Աւետեաց երկիր
որոնել Հայկազեան սերունդ, երբ բարբարոս
բռնութեան լուծէն, հալածուած օտարներ են
դարձել, և օտար երկիրներուն մէջ, և օտար-
ներին հետ ձուլուած, նրանց շահերին հաւա-
պարմաբար կը ծառայեն:

Հրաւիրելով հայ սերունդի օտարացեալ
միտքեր դէպի իրենց հայրենիք Հայաստան,
երբ մոռացել են, իրենց սեփական ժառանգ
և թողնելով օտարին, թշուառութեան մատ-
նուած, բուերուն բոյն է դարձել:

1854-ին, դառնալով իր հայրենիք Վաս-
պուրական աշխարհ, ըստ իր ուխտին նպատակ
յառաջ տանել:

1855-ին կը ձեռնադրուի վարդապետ ի
տանէ Ռչտունեաց, ի գահից Աղթամարայ

Տ. Տ. Պետրոս վեհափառ Կաթողիկոսն (երբ
ըստ իր պերճախօսութեան Պիւլպիւլ Կաթողիկոս
կը կոչուէր) և ինչպէս յայնկոյս Զորեմանքին
իր անդրանիկ պատարագին յիշելով իր հոգևոր
ծնողն ալևոր հայր:

Դողդոջ ի ծայր գաւազանին
Գերեզման ի գարշապար

Հայրապետն ի Տանէ Ռչտունեաց ի գահին
Աղթամարայ, Տ. Տ. Պետրոս Վեհափառ Կա-
թողիկոս...

Եւ իր անդրանիկ քարոզ իր սիրելի հօտին
Գիւղացիի մը ուխտ Աստուծոյ հետ:

Գիւղացի մը երբ իր արտը վարելու կը
սկսի, կ'ուխտէ Աստուծոյ ինչ որ ցորեն լինի
հաւասար բաժնել:

Գիւղացին երբ արշալոյսին իր արօրը առ-
նելով իր արտը վարելու կ'երթայ, երբ պիտի
սկսի, կացինի պէտք կ'ունենայ, իր գործիք-
ներ պնդացնելու, բայց գիւղացիին կինը սը-
խալմամբ կացինի փոխան թանի չերեփն է
տոեւել. գիւղացին կարծելով որ չերեփ կացին
է, գամին զարնելու պէս գլուխ կը թռչի, գիւ-
ղացին իր կացին փնտռելու տեղ չերեփի գը-
լուխ կը գտնէ:

Գիւղացին կը կարծէ որ, երբ Աստուծոյ
հետ ուխտել էր ինչ որ ցորեն լինի հաւասար
բաժնել, Աստուած իրեն չափն է ղրկեր:

Գիւղացին շուարած տրտուէջ կը յայտնէ
առ Աստուած .

Է՛յ Աստուած , մեռնիմ քեզ ,
Դեռ ես իմ արտը չը վարած
Դուն շուտ քմ քու ջափդ կը դրկես :

Հիմա մեր միաբաններուն է , դեռ մենք
ժողովրդին օգուտ մը չտուած ինձի նուիրակ
դրկած են որ պողի հաւաքեմ :

Ըստ սուրբ ուխտիս հլու ծառայ ,
Դեռ գաւազան իմ մեռք չառած
Նայն խուցի իր պանանջման ,
Չափը մեռքիս մուրալ հօտից :

Ի՞նչ նորին Սրբութիւն չսպասելով խուցերու
փակւած անկիւն աղօթել մինակ ըստ իւրեանց ,
այլ աշխարհի համայն մարդկութեան շրջանին ,
ստրուկ և կեղեքուած ժողովուրդի իրաւունք
պաշտպանելու պէտքին ալ քարոզել , ինչպէս որ
իր պաշտելի վարդապետ պատասխանեց ըստ
պէտքին , « Տուք զկայսերն ի կայսեր և զԱս-
տուծոյն՝ յԱստուծոյ » :

Առնելով Գրիգորեան գաւազան , և հագ-
նի ներսէսեան սրբաշնորհ վեղար և առնէ
Սահակ-Մեսրոբեան գրիչ , և ուխտէ պահել
իր պաշտելի վարդապետին այն պատուէր , երբ
պատուիրէր իր աշակերտներուն թէ « Դուք էք
աղն երկրին , եթէ աղն անհամ իցէ , ի՞նչ աղի-
ցէ զամենայն ինչս » :

Հետեւելով իր պաշտելի վարդապետին
հաւատարիմ աշակերտ , սեբրուն փաթ-
թուած և աչքեր սրբաշնորհ վեղարին
տակ ծածկելով , և վեղարին տէր լինի ըստ իր
ուխտին , հեռանալով աշխարհի հաճոյքներէն և
անձնուէր հովիւ լինիլ հայ հօտին , թէ ազգին
գոյութիւն պահել յե թէ աղքատ ու ստրուկ
ժողովուրդի իրաւունք պաշտպանել :

Տանելով իր պաշտելի վարդապետի այն
լուծը ըստ իր ուխտին գոր Պօղոսն ալ կը քա-
րողէր . « ուխտս դիք եւ կատարեցէք » :

1856-ին կ'ընտրուի Վարազայ վանքին
վանահայր և կը գրէ « Ըստ ժամանակին ի խոր-
հուրդն իւր » , օրինակ բերելով իր հայ հօտին
արտօնակի վիճակ :

Արտուտիկ ուշ մնաց

իր ճագուկները բուցունել ,

Արտին տերը կուգայ հնձել

երբ իր ցորեանը հասել է

Արտուտիկը ճագուկներուն

Պատսպարան ալ չունի ,

քշուառութեան կը մատնուին

արտուտիկ իր ճագերը :

Եւ կը գրէ « Հայ Գոյժ » , « Վան Գոյժ » , եւ
« Մարգարիտարքայութեան երկնից » , « Հրաւի-
րակ Այրարատին » , « Հաւիրակ Աւետեաց երկրի »
« Արծիւ Վասպուրականին » արթնցնելով իր հայ

հօտին , ըստ ժամանակին իրենց մտքեր , զի իրենց պապիկներէն ժառանգ հալրենիք Հայաստանին տէր լինել , զի ապագային իրենց ձագուկներ թշուառութեան չմատնուին :

1862-ին թողնելով իր հայրենիք Վասպուրական աշխարհը , կ'ընտրուի հովիւ Տարօնոյ աշխարհին և առաջնորդ ի Մսւշ քաղաքին , և Տարօնոյ անձնուէր ժողովուրդ մեծ խանգաւ . վառութեամբ ընդունելով իր հոգևոր հովիւ և կ'երգէ .

Քու գալուստդ բարի արծիւ հայրենեաց ,
Փութայ կատարում տուր մեր բաղձանաց ,
Դիտենք Հայաստան աշխարհից կուգաս ,
Բայց մեզ նրանից ի՞նչ խապրիկ մը տաս :
Վարագայ սուրբ վանքն է քու օրէւան ,
Ինչպէս ամառուան նոյնպէս ձմեռուան ,
Հայաստան աշխարհ բաց է քո առաջ ,
Որով ամեն բան յայտնի է քեզ քաջ :
Ամպեր բարձրանան երկինքի վրայ ,
Քու աջք հայրենեաց միշտ մտիկ կուտայ ,
Վանայ գեղեցիկ ու վսեմ աշխարհ
Ինչպէ՞ս բողոքիր ու այստեղ եկար :
Արծիւի նըման սարից սար բռար
Ու ամբողջ աշխարհ աջքիդ տակ առար ,
Փնտռել ձագերիդ բոյն մը օրէւան ,
Դտնել այն աշխարհ՝ Երկիրն Հայաստան :

Եւ կը գրէ «Արծուիկ Տարօնոյ , ի Սուրբ

Կարապետ վանքին և իր հովուական պարտաւանութիւն լիովին կը կատարէ մինչև 1868 :

1868-ին Սուրբ Էջմիածին երթալով ձեռնադրուեցաւ արքեպիսկոպոս Տ. Տ. Գէորգ Գ. Կաթողիկոսէն և կ'ընծայէ նուէր իր հեղինակած Խաչին ձառը իր հոգևոր ծնողաց , յիշելով իր վարդապետի այն պատուէր որ կը պատուիրէր . «Զրի առիք և ձրի տուք» :

1869-ին , կը հրաւիրուի ի Պոլսոյ գահին պատրիարքութեան ամենայն հայոց , իր սիրելի հօտ մեծ խանդավառութեամբ ընդունելով Վասպուրականի արծիւ իր Խրիմեան Հայրիկ , և քաջ յուսալով թէ հայի ապագայ յոյսեր թերի չի պիտի լինին , երբ այն սրբազան Գահին վրայ անձնուէր և ազգասէր հոգևոր հովիւ մը կը տեսնէ ինչպէս որ պաշտելի Պետրոս Դուրեան կը գրէ .

Յյն սրգալի սեւ սեւ նոնեաց ետեւեն
Արշալոյսի շողք մեզի լոյս կ'աւետեն
Խուսեց խաւարն փողփողէ լոյս արեւուն
Հայոց կար միր մարգաց սառուտ սարերուն
Փլատակաց մքին խորքեն կուգայ ձայն
Հայե՛ր , հայե՛ր , դեռ Հայասան չէ կորած :

Զայն տրեղը չէ ստուեր ,
Հուր ներշնչողը չեն աստղեր .
Նորայրութեան է հուր ձայն ,
Հայը սիրող հայն է այն :

Գիշերուան հետ նա ազգ խոկաց ու լացաւ ,
Արեւուն հետ կրակ ու բոց նա դարձաւ ,
Հողմոց թեւով միշտ սլացաւ հայկարան
Տիգրիսի հետ բոցեց աւերք տխրական
Հայաստանի եղբայրութեան սիրահար
Հայ կոջելով շուրթերն եղան դալկահար .

Աւարայրի նա վարդին ,
Սոխակն եղաւ տրտմագին ,
Վարդան գոջեց նա անդին ,
Վասակն էլաւ դամբանէն .

Նա իրաւունք ազատութիւն գոջեց յար
Փոշոտ ու խոնջ ոտքերն նետեց ուր հայ կար
Ուր որ հայ կար ջերմ համբուրեց նա այն հողն
Ուր որ հայը շնչեց առաջ եւ թէ նա հուր գրկեց
հոն ,

Բոցաշունչով հայէ առ հայ նա բռաւ
Հարուած , ցաւ , դաւ — սերն խեղդելու ջեղաւ
բաւ .

Այս հայկազն ջուներ սուր
Այլ կարծն ուներ հայ խաջ հուր
Կը կանգներ սեւ ու գրդեակ ,
Նա գուր ուներ ոջ քսակ :

Ազատ սիրեց , ազատ գոջեց , շրթովեց ,
Հայ գայն ատեց հայ մը ձեռքը չբռվեց ,
Բանտ , կախադան , աքսոր , Սիպիր եւ սուսեր

Չկրցին ձայնն մարել խեղդել իր յոյսեր ,
Միշտ հայ կանջեց բարձն էր գլխուն Մասսեաց
սար

Նա սիրտն ցրաւ հայրենայուշ գոռ բնար .

Արդ հայրենեաց մեր շնչիկ ,
Հով մը կուգայ անուշիկ ,
Վառ նակատնուդ այցելու ,
Հայուն աջերն սրբելու :

Բաց են բեւեր , բաց են սիրտեր բաց ճակատ ,
Եկո՛ւր օգնե՛ տկար հայուն ապաքախտ
Հուր հայրենեաց եղբայրութեան դու հագագ
Բնարահար հայու մը իղձը թեզ հրեշտակ
Վեւ Վոսփորի ալիքներ թեզ բարեւեն
Յրէե սեւ ձեռք սեւ ամպ հայոց արեւէն .

Արտօսը ու թիրտդ թող փալփիին
զերք աստղեր հայ երկինքին
Սորվեցուր հայուն դու ,
սիրել , օգնել իրարու :

Արտասուաքոր թեզ կը հային հայ աջեր
Սեւ շղթաներ թեզ ցոյց կուտան քու քաջեր
Մըշոյ կտրինք , աղջիկք ի թեզ ապաստան
Հայն ու դամբանն տաճարն ճիւղիկ Հայաստան
Թող փլատ ահաց մոխրէն յառնեն յիշատակք
Մուր մենաստանք վերափայլեն նախնի փառք

Լո՛յս , լոյս տեղան ամեն տեղ ,
գիտութի՛ւն լո՛յս հայ աստեղ :

Հոյս հիւղակին , լոյս վնին ,
լոյս հայ փառաց շէջ ջանին ,

Անա սրանայ մեզ ապագայ բոցաղէզ
Մեր հայրենի աւերակաց տալ լոյս վեա
Հարկ ջեն մեզի նիգակ եւ սուր եւ վառօղ
Իրաւունքի սիրոյ լուսոյ ենք կարօտ
Նղբայրութեան հայն կը յենու ոչ թագի
Բռնէ մեռքեն որ շունջ առնէ եւ հոգի

Եւ ալ մոռնայ հայկազն հեք
Հին հարուածներն ու խոր վերք
Եւ սիրտք ի տրուփ որոտան ,
Կենաց միշտ հայրիկ խրիմեան :

Իսկ նորին սրբութիւն գոհ չմնալով օս-
մանեան շողորթութ ու պարապ խոստովներին
1873-ին թողնելով իր պաշտօնը Ներսէս Վար-
ժապետեանին և կը հեռանայ յիշելով հովիւի
առակը :

Գառնուկներս մորթեցին
Ոսկորներ մաքրեցին
Սիրտըս գրաւելու
Կուրծքս զարգարեցին :

(Ինչպէս որ 1881-ին հայրենիք , յանկոյս
Չորովանքի , ըստ իր քարոզին խօսեց նոյն
առակ , ասորոց Յակօր Մարչեմօնին ներկա-
յութեան և նրա առթիւ , երբ օսմանեան կա-
ռավարութիւն , ըստ իր շողորթութեամբ ,

նրան սիրաշահելու համար , կուրծքը չքանը-
շանով զարդարած էր) :

1879-ին Խորէն Նարպէյ , Մինաս Չերազ ,
Միքայէլ Նալբանդեան իր հետ առած Բերլին
կը դիմէ , բայց Նորին Սրբութեան փափաքը
թերի կը մնայ , երբ կը տեսնէ համայն աշ-
խարհի պետութիւնները իրենց զէնքերով եւ
իրաւունք ստացել :

Եւ կը բողոքէ Խրիմեանը , որ հայն ալ
իր անցեալի մէջ պետութիւն մը եղած էր եւ
այսօր բռնութեան լուծին տակ գերի կը մը-
նայ , և կը յաջողի 61-րդ յօդուածին արձա-
նագրուիլ ըստ իրենց շարքին :

1880-ին մտաբերելով իր սիրելի Վարազն
և իր ճետեր (Գրիգորիս Աղուանեան , Գարեգին
Սրուանձաեան , Արսէն Թոխմախեան , Գրիգո-
րիս Ալլէթճեան (Թոչնիկ) , Երեմիա Տէր Սար-
գիսեան և եղբայրք , Ղևոնդ Փրիսալամեան .

.)
գառնալ հաւաքել նոյն ճետեր նոյն կառուրին
տակ , զի իր նպատակը կատարելագործել . և
ինչպէս որ կը գրէ Խորէն Խրիմեան .

Առ քեզ ով բոյն ջրնաղղ Վարազ .

Սլանամ բռնիմ ըղմիւ անհուն ,
Բաւ որ այսքան քնդ օտար աստղօր

Յիշատակաւ մաշուիմ հոգով
Ոչ գեղն Վոսփօր , ոչ պերճն Նարայ ,
գօրեն հանել զքեզ սրտեա

Թողէք գրկել զիմ բոյն Վարազ ,
 զվայր յոր ես հաճի նետեր ,
 Միքե սիրոյն կա՞յ մի կշիռ ,
 Եւ կամ ունի՞ չափ ովկեան ,
 Անհուն ե սերն այնչափ իր տենջը ,
 Որ զհայրենւոյն վառի անձրով ,
 Միքե քիչ ե այս իմ կարօտ ,
 իմ տառամեայ պանդխտութեան ,
 Թողէք գրկեմ զիմ բոյն Վարազ ,
 զվայր յոր ես սնուցի նետեր ,
 Ազատ եմ ես այսուհետեւ ,
 ով իմ Վարազ իմ հայրենիք ,
 Ազատ ի քեզ ողբալ գրեզ ,
 զբոյզ աւեր , ցաւերն ու վեր
 Այլ թե պարտիս կանգնիս ի վեր ,
 շուտով գնան վերքիդ տեղեր
 Վազեմ գրկել զիմ բոյն Վարազ ,
 զվայրն յոր ես բռնուցի նետեր :

1881-ին զառնայ իր սիրելի Վասպուրական , և Վասպուրականի ժողովուրդը մեծ խանդավառութեամբ ընդունելով իր Հայրիկ , ինչպէս որ 40 գրէ Հայրապետ Ճանկեան .

Հայրիկ հայրիկ քու հայրենիք
 Վասպուրական մեր աշխարհ
 Վարդի փոխան քեզ փռել բերաւ
 ցաւերդ դառան բիւր հազար :
 Մայիս եկաւ սոխակներով ,
 վարդի մը բուսի որոնեց ,

Փոխան բուսի մացառ գտաւ ,
 լալահառաչ ճայն հանեց :
 Հայրիկն ասաց իմ հայրենեաց ,
 փռւչն անուշ ե քան զվարդ ,
 ես այդ փշոց մեջէն դարձեալ ,
 կ'որոնեմ իմ սիրուն վարդ :
 Այն սայրասուր փշերն ամեն ,
 փռւնց կապեցէք շար ի շար ,
 Թողէք զլսիս պսակ կապեմ ,
 որուն ճակատս ե յօժար :
 Հայրի՛կ , հայրի՛կ . քու սուրբ ճակատ ,
 արիւն արցունք են ոն միշտ :
 Փքրեալ վարդից կարմիր քերթեր ,
 կը պսակեն , փառօք զարդ :

Ըստ իր ազգասիրութեան , նորին սրբու թիւնը չի վարանիր քաղելու այն սայրասուր փռւչերէն վարդ , պսակ հիւսել հայկազեանց ներկայ դիւցազններին , և քաջալերելով , զի չի խնայել իրենց ջանքեր կոռուի արիաբար , կանգնել իրենց պապիկներու արձաններ եւ թշուառ Հայաստան , որովհետեւ աշխարհի համայն պետութիւնները իրենց գոյութիւնը պահելու համար «սահման քաջացն զենք իւրեանցն է» :

23636-59

Միշտ յուսադրելով հայ հօտին, ինչպէս որ 1882-ին հայրենիքի նորաշէն եկեղեցւոյ հոգեհանգիստ կատարեց, Նիքոլա երկրորդ ցարին, հրբ իր պատարագին ներկայ էին Ռուսաց դեսպան կամարական պէյ կամսարականեան, և Բրիտանիայ դեսպան, Մր. Գլէթ գուշակելով, և կը մաղթէ թէ, պիտի լինի օր մըն ալ, որ հայ ժողովուրդը իր թագաւորին հոգեհանգիստ կատարէ:

Մի վարանիր զոս նաւավար
վարե վարերդ յուսալով,
Կ'անցնետանայ այդ փոքարիկ,
կը խաղաղի յուզեալ ծով,
Մօտ կ'երեւի աչքիդ ցամաք
յուսադրել քեզ շուտով,
Նաւանանգիստ հանգիստ կ'ընե
բեկեալ նաւակդ շտապովդ:

Եւ ինչպէս 1881-ին սով կը տիրէր ամբողջ վասպուրական, ժողովուրդ սովի մատնուած, նորին սրբութիւն ըստ իր ողորմածութեան, մուրալով ըստ մուրացկաններուն, եւ ազատելով վասպուրականի երկցեղ ժողովուրդ սովի ճիրաններէն, և կրկնապատիկ բաժնելով ըստ բաժանողներուն. նման Աշոտ ողորմածին, և ինչպէս ի հայրապետական գահին գը-

բած էր յօդուած մը «Մշակ»-ին մէջ.

«Երբ Անին և իր շրջակայք սով կը տիրէր Աշոտ ողորմածին օրով և երբ Աշոտ ողորմած, տանուէրերուն նպաստ կը բաժնէր ըստ սով-հալներուն, առաջին անգամ տալէն, կրկին անգամ ևս կուտար երբ նախարարներ հարցուցին թէ, ինչո՞ւ մէկ անգամ չես տար. Աշոտ ողորմած պատասխանեց. կրկին անգամ տալուս պատճառը այն է որ, եթէ առաջին տուածս իրենց պահեն, գուցէ կրկին տուածս տանեն սովհալներուն բաժնեն»:

Եւ նոյնպէս Սրբմեան իր առատաձեռնութեամբ. բաժնելով ըստ բաժանողներուն, և զգուշացնելով այն պաշտօնեաններուն, զի չգրկել կարօտբալներու և հաւասար բաժնել, և ինչպէս որ քարոզէր Բրիտոս «Դուք ամենեքեան հաւասար եղբայր էք»:

Եւ բանալով շատ դպրոցներ և լուսաւորելով հայ ժողովուրդի մտքեր և միջոցներ հողագործներուն, ինչպէս որ իր սիրելի Վարդայ վանքին կտուրին ապկ գրէ իր Սիրաք Սամուէլ և քաջալերելով չէնականի որդի Սամուէլին.

Վարե ոս ցանե որդեակս Սամուէլ,
Թող բռնսնի, անի ցորեան ոս գարին,

Հնճե ու մարքե սեռնդ մարդկային :

Արօրդ և կեանքդ ամբողջ աշխարհին :

Լիովին կատարեց իր հովուական պարտա-
կանութիւնը և չխնայեց իր ջանքեր մինչեւ
1885, երբ օսմանեան կառավարութիւնը նը-
կատի առնելով նորին սրբութեան յորդորները
իւր սիրելի հայ ժողովուրդին գէպի յառաջգի-
մութիւն, հեռացնել Խրիմեանին իր Վասպու-
րական աշխարհէն գէպի Պոլիս :

Երբ Ծաղկազարդն էր, իր սիրելի հօտ կը
զատրաստուէր մեծ ուրախութեամբ առնել
Մեսիայի գալուստը գէպի նրբազգէմ. յան-
կարծ մթնեց ամբողջ Վասպուրական եւ քաղ-
աքանեց իր հարազատ սիրելի հօտին օրտերը,
երբ օրն շաբաթ էր Ղազարոսի յարութիւն կը
տօնէր, վճիռ մը, կուսակալ քօսայ Հասան
փաշայի միջոցաւ, քանուկորս ժամէն հեռա-
նալ իր Վասպուրական աշխարհէն, նոյնիակ
չունեցաւ միջոց, լիովին հրաժեշտ տալ իր սի-
րելի հօտին, երբ Ծաղկազարդի Կիրակին էր.
Նորաչէն եկեղեցին այցելեց, մինչ առաքելո-
ցին իր վերջին օրհնութիւն և հրաժեշտ տալով
ուղեւորեցաւ գէպի Արարք եկեղեցին, հոն ալ
իւր վերջին օրհնութիւնն ու հրաժեշտ տալով
տուն դարձաւ, երբ Խրեկոյին, ժամերգու-
թեան ժամանակն է, ըստ Հայաստանի օովո-

րութեան կոչնակներ հնչեցին, բարեպաշտ
ժողովուրդ նորին սրբութեան գալուստը կը
պաշատէր :

Խրիմեան տունէն ելնելով ուղեւորուեցաւ
գէպի իւր մկրտութեան աւագանին յանկոյտ
Չորովանքի եկեղեցին, խուռն բազմութիւն
ետեւէն վազելով, երբ ըստ հընաց օովորու-
թեան, բարեպաշտ ժողովուրդ այդ եկեղեցին
կը տօնէր, դռնբացի արարողութիւն, նորին
սրբութիւն, ցուպ ձեռքին տոած, հարելով
զղուռն այն փոքրիկ տաճարին «բաց մեզ տէր
զղուռն ողորմութեան» . . . արարողութիւնը
աւարտելէն, նոյն բեմին, քարոզն գէպի իւր
սիրելի հօտն, «Մի՛ երկնչիր հօտ փոքրիկ զի
հաճեցաւ հայրն ձեզ տալ ձեզ զարթայութիւն
երկնից»

Եւ քաջալերելով իւր սիրելի հօտին, թէ
ձեր հայրիկը ուր որ ալ երթայ չպիտի մոռա-
նայ իւր հայ ժողովուրդը և հայրենիք Հայաս-
տան, պիտի գայ այն օր, որ բացուի Հայաս-
տանի այն դամուած դուռներ, հայ ժողո-
վուրդ իւր հայկադեանց Ծաղկազարդ տօնէ, և
օրհնելով իւր սիրելի հօտ և տալով վերջին հը-
րաժեշտ հեռացաւ :

Երբ Աւագ երկուշաբթի էր, այցելեց Ս.
Յակօբ եկեղեցին, ինչպէս որ բեմին խօսեց,
ըստ իւր պարագաներուն և յիշելով Ներսէս
Շնորհալիին, երբ կը գրէ, «Այլ մեղայ մմե-

նասուրք» . . ըստ բարեպաշտ ժողովուրդի մի
խրատ, թէ ինչպէս կը մոռնայ ութերորդ, որ
եօթն մահացու մեղքերուն մայրն է, ագի-
տութիւն, և օրհնելով իր սիրելի հօտ, տալով
վերջին հրաժեշտ, դուրս ելաւ, երբ եկեղեցու
դուռին կանգնած աղքատ (դաւալ) Կարապետ,
կ'ազաչեմ, Հայրիկ, այսօր ինչպէս որ Քրիս-
տոս Զաքէին հիւր եղաւ, դուն ալ ինծի հիւր
լինիս, ըսա նորին աղքատասիրութեան չմեր-
ժեց, և երկինքի երես թուղպ պատած, անձ-
րեւմանը կաթիլներով կը աեղար, ուղեւոր-
ուեցաւ դէպի աղքատի խոնիր, ուր խուռն
բազմութիւն մը ետեէն կը վազէր, աղքատի
դուռն հասաւ և ներս մտնելով նրա սեղանէն
գոհանալով, դուրս ելաւ, նորին վերջին հրա-
ժեշտ, ըսելով թէ մեր Կարապետ եղբօր օրհ-
նութիւն ալ պէտք է հայրիկին, և ինչպէս
գրեալն արդարոց կանգնիցէ զքաղաք», և
ուղեւորուելով որբանոց, տալով վերջին հրա-
ժեշտ օրբերուն և հայրենական օճսի երթա-
լով վերջին հրաժեշտ տալու:

Ինչպէս որ կը գրէ Վասպուրականի պաշ-
տելի անդրանիկ հերոս, երբ 1896 ին քաղա-
բար կռուեց, Վասպուրականի ինքնապաշտ-
պանութեան, և իր կեանք զոհեց, նահատակ-
ուեցաւ Բարթողէմէոս վանքին առաջ 800 ըն-
կերներով, Մկրտիչ Թերլէմեզեան, Ա-

ւեախեան:

Մնաս բարեաւ Վասպուրական,
Վան հայրենիք իմ այժմեան տխուր

Ուր ես ծնայ հայ հօր գաւառի,
ուր մայրս կապեց իմ խանձարուր:

Մնաս բարեաւ Յայնկոյսներու
սուրբ աւագան, եկեղեցի,

Ուր որ խաչով, սուրբ միտոնով
մկրտուեցայ ես հայ որդի:

Մնաս բարեաւ Վարազայ սար,
եւ սիրելի իմ Հայաստան,

Ուր ձեր ազատ օգով շունչով,
եւ զարգացայ ի յերկն ի բան:

Մնաս բարեաւ Վարազայ սար,
համբոյր օդին քո կենսաբեր,

Որ քո ունցիք քու այն արծիւ,
փոքրիկ հայրիկ եր մարդասեր:

Մնաս բարեաւ ողջ միաբան,
եւ երկրագործ մշակ գութան

Ինք շեն պաներ Վասպուրական,
իմ ցանկալի Վարազայ դաշտ:

Մնաս բարեաւ Մայր Հայաստան ,
անցեալ փառաց նշխարներով
Երբեք երբեք թեզ չեմ մոռնար
դուն համբերե ազատ յոյսով :

Մնար բարեաւ հայրենակից ,
իմ սիրելի հայ ժողովուրդ
Քեզ չի մոռնար պանդուխտ հայրիկ ,
դուն ես անոր կեանք եւ խորհուրդ :

Մնաս բարեաւ , շեն ու հաստատ
պանե նախնեաց շիրիմներ դուն
Մինչ բաց անե շրթադ Աստուած ,
կաց Հայաստան թո յուսոյ մէջ :

Մնաս բարեաւ հայ գիւղական
հայոց դաշտի մըշակ գաւակ ,
Դուն պինդ պանիր հողն ու գութան ,
կ'անցնի վտանգդ , դուն համարձակ

Մնաս բարեաւ սիրուն սախակ ,
Հայաստանի վարդն անուշ

Կ'անցնի ձմեռ , կուգայ զարուն ,
կը բացուի վարդն թո սիրուն :

Եւ ուղեւորութեան շէնքի ազգային առաջ-

նորդարան եւ սուրբ Նշան եկեղեցին , վերջին
հրաժեշտ տալով եւ օրհնելով իր հակառակ-
կորդներուն եւ տգէտներուն , եւ բարեմաղթե-
լով , ինչպէս որ իր պաշտելի վարդապետ ի
խաչին , գոչէր . « Տէր թող հոգա , զի ոչ գի-
տեն զինչ գործեն » :
Ինչպէս որ կը գրէ Հայրապետ Ճանիկ-
եան .

Վասպուրական ե՞ր կը նանչես ,
քու բարեբարդ անճաման ,

Ի՞նչ հատուցումացդ , զոր առնես ,
արդար կշռե՞ ամեն բան :

Արիւտիտես արդար անուն ,
մի նախանձիր կուրաբար .

Դրոշմ աղուխուն մի՛ բնդունիր ,
քու նախադիդ ի կամար :

Այդ լուսանքներ զոր կը ժայթքես ,
անոնց փոխան ներող սիրտ ,

Քեզ կը մաղթե բարօրութիւն ,
անճամանութիւն թո հայրիկ :

Բայց եւ գիտցի՛ր , որչափ լինին
սեւակոյինց ագռաւներ

Ինչ կարելի արծիւն իր բարձր

զիրքէն յերկիր վար բերել :

Նորին սրբութիւնը կ'ուզեւորորի զէպի
Աւանց գիւղ, բայց իր սիրելի հօտ, նորին քը-
ղանցք չի ձգեր, արք և կանայք : ծերք եւ
մանկունք, երիտասարդք և հոսանք, գովա-
բանելով իր հայրիկը :

Թող բարձրացունեն ճութնց, աղաղակ,
բուքակ, կաջաղակ,

Միմակ վայելաւ, միմակ սրտառուչ
երգիչն և սոխակ :

Թող վայեն բուեր, ագուաններ անբիւ,
հազար հաւ ու ճիւ,

Ամենից մեծը, ամենից բարձրը,
և ազատն արծիւ :

Թող տան ում կ'ուզեն մանեակ, մատանիք,
նշաններ դափնիք,

Միմակ արծանի, միմակ սիրելի,
կը մընայ հայրիկ :

Հայրիկ, ո՛ն հայրիկ, քո քաղցր տնուան,
լինիմ ես դուրպան,

Սիրելի եմ այն հողը սր ծնաւ քեզ պէս
հրեշտակ պաճապան :

Ով տէր պանպանիւր դուն մեր հայրիկին
քո հաւատարմին,

Անպակաս արա մեր գութներից
նրա հովանին :

Մինչ Աւանց հասնելով ազրիւրին մօտ :
տալով իր վերջին օրհնութիւն և հրաժեշտ եւ
յիշելով Դաւիթ մարգարէի այն խօսք. «Տէր
ուղղեա զդնացո մեր ի հանապարհի խաղա-
ղութեան» :

Եւ Աւանց երթալով նորի բարեպաշտ ժո-
ղովորդի և սուրբ Յովհաննէս եկեղեցին այ-
ցեւեց և իր վերջին օրհնութիւն և հրաժեշտ
տալով, կը թողու իր վան վասպուրական
աշխարհ և հետանայ իր աքսորավայր Կ. Պո-
լիս :

Պոլիս համիտական բռնութեան լուծին
տակ, մինչև 1890 :

1890-ին օսմանեան բարբարոս խալիֆան
Համիտ, Պոլսէն կ'աքսորէ զայն նրուսագէտ :
Իսկ նորին սրբութիւնը չի վարանիր եւ չի
փոխեր իր մաքբը, ըստ իր նպատա-
կի :

1892-ին կը հրաւիրուի ի տան Այրարատ :

եան, Սուրբ Էջմիածին, ի գահին հայրապետական Կաթողիկոս ամենայն հայոց:

Խրիմեան, ըստ իր ուխտին տէր լինել ի գահին Կրիգորին և տանելով այն հովուական պարտականութեան լուծը, նման իր պաշտելի վաթգապետին, ինչպէս որ քարոզէր «Նս եմ հովիւն քաջ»...

Նւ ինչպէս որ գրէ Հայրապետ Ճանիկեան.

Հայրիկ հայրիկ քեզ անտիք,
Այրաբատեան վեհ աշխարհ,

Փռչի փոխան քեզ վարդ բերաւ,
հրճուիր, ցնծաւ, բիւր հազար:

Մայիս իրեն սոխակներով,
Եկաւ դարձաւ լալագին,

Նրբ գայ հիմա էլ չի դառնար,
պիտի երգէ սխրագին:

Հայրիկ հայրիկ քու վարդերուդ,
խայրիչ փռչերն սայրասուր,

Վարդ են դարձեր բացուին բուրբեն,
աննման քերթերն քաղցրաբոյր:

Նս այն մացառ սուր սլաքներ,
համբերութեանդ գանին տակ,

Դոճար աղունք դարձած ամեն,
յօրիններ են գարդ ու պսակ:

Հայրիկ հայրիկ բաց քու վերքերդ,
մենք պատրաստ ենք դարմանել,

Սիրոյ ազնիւ պալատանաւ,
գայն պատուաստել ու օծել:

Հայրիկ հայրիկ բող փարատեն,
քո տաղտակացած սեւ ամպեր

Հերիք գլխիդ հեղեղը դառնան,
գան արտասուել սուրբ այտերդ

Կենք պատրաստ ենք, մենք ուխտել ենք.
պսակ հիւսել քեզ նամար

Ձեռքեր ամեն, սիրտեր ամեն,
պիտ միանան քեզ համար:

Հայրիկ, հայրիկ, հայուն փիւնիկ,
անմահացուր դու մեր կեանք,

Մօտիք, դպիր, կեանք տուր հայուն
էս աստ մերն է քո փառք:

Նաեւ երկինք անա կախէ,
քեզ քազ փառաց աստեղաց:

Հայ հայրապետք այն թագին շուրջ ,
շարեն ակունք շախիւղայ :

Բազմիք արու լուսաւորչին
Հայոց մեծաց գերակայ ,

Սահակ Պարթեւ խոնջած յոգնած ,
իր գաւազան քեզ կուտայ :

Հովութիւր հօտդ գաւազանաւ ,
սփռե , ցանե , նոր կեանք ու լոյս ,

Ամեն հասակ կ'օրհնե գրեզ ,
դողդոջ ծերութիւն մատաղ կոյս :

Եւ ինչպէս որ 1894-ին , գրէ հայրապե-
տական դահին , Պապիկ և Թոռնիկ :

Պապիկը պարտական ,
Թոռնիկը երախտագէտ » :

Պապիկ պարկ ուսին մուրաց ,
Թոռնիկ քսակ ձեռք ողորմած ,
Պապիկ գրեց և սովբեցուց ,
Թոռնիկ կարդաց և սովորեցաւ ,
Պապիկ յանձն առաւ
բանտ ու շղթայ , հալածանք :
Թոռնիկ անարգ կարդաց ,
բռնութեան լուծին չլինել ենթակայ :

Պապիկ գրեց իր կտակ ,
Թոռնիկ իրագործեց նոյն նպատակ :

Նորին սրբութիւնը լիովին կատարելով իր
հովուական պարտականութիւն , և պաշտպա-
նելով հայ ժողովրդի իրաւունքները ցարի բռ-
նութեան ճիրաններէն ազատելով և պահելով
իր ազգին գոյութիւն :

Եւ ինչպէս որ իր ծերութեան գուշակելով
աշխարհի համայն պետութեանց փոխթիւք ,
և կը գրէ 1900-ին Թագաւորաց ժողով , ըստ
իր նպատակին , թերի կը մնայ իր կարօտ ,
տեսնել փողքն ի Տան Այրաբատեան :

1895-ին տայ իր ձայնը Այրաբատեան աշ-
խարհէն մինչ Ամերիկան իր սիրելի թշուառ և
պանդուխտ հայ հօտին .

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿԻ ԿԵՆԴԱՆԻ ԶԱՅՆԸ

ՌԻՂՂՈՒԱՄ

ԱՄԵՐԻԿԱՀԱՅ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻՆ

(Առնուած գրամատենի վրայ)

Ողջոյն ձեզ պանդուխտ որդիք հայոց , որ
բախտն զձեզ հայրենի աշխարհից վարել տա-
րել է մինչև Ամերիկա :

Ողջոյն ձեզ Արաբատեան աշխարհէն .
Մասեաց Նոյեան տապանէն , էջմիածնայ Սբ .
առճարէն :

Ողջոյն ձեզ Հայոց Հայրիկէն ,
ինձ որ աւետիս տայի ձեզ իբրեւ Նոյեան ա-
ղանին , թէ ցամաքեցաւ ջրհեղեղ ,
գարձէ՛ք ձեր հայրենի աշխարհ : Սիրտ առէ՛ք ,
քաջա-
լերուեցէ՛ք անբախտ և բախտաւոր պանդուխտ
որդիք Հայոց : Առաւուծոյ այցելութիւն մօտ է
մեր չարչարեալ աշխարհին :

Ողջոյն առե՛ք նաեւ մեծ հնարիչ Էտիսը-
նին , որ իմ կենդանի ձայնը առաւ բերաւ ձեզ ,
կեցցէ յաւերժ ինք և իւր յիշատակը :

Կը շնորհաւորեմ ձեզ մուտ ի Նոր Տարին
կեանք և յաջողութիւն մաղթելով ձեզ :

Եւ լիովին կատարելով իր հովուական
պարտականութիւնը , մինչեւ 1907-ին , և կըն-
քելով իր կեանք , և կը թողու իր օրգանոց
Հայաստան կտակ , և իր յիսնամեայ աշխա-
տութեան արդիւնք կը վայելէ այսօր . ահա
հայ թոռնիկ . այսմ անձնանուէր և ազգասէր
պապիկ , իր փափաքը լիովին կը գտնէ յաւի-
տենական կեանքին մէջ , և կը տօնէ , ու կը
տօնեն իր գաղափարակիր անձնանուէր և ազ-
գասէր խրիմեաններ :

Դուն պաշտելի ո՛վ խրիմեան ,
Հայոց ազգիս դուռն Մեծ Հայրիկ ,
Այսօր տօնէք դուք երկինքէն ,
Հայաստանի փառքն աւ պատիւ :

Եւ կը տօնէք հետ Սահակին ,
Մեսրոբ , Գրիգոր , Ներսէսներով ,
Նորահաստատ իշխանութիւն ,
Այրարատեան Տան ի դահին :

Բազմած յաթոռ Մաթիս գլխին ,
Եւ կը դիտէք Այրարատին .
Հիւսէք պտակ դուք երկնային ,
Այրարատեան զիւցաղներին :

Կազմած թափօր դուք երկնային ,
Եւ կը տօնէք վեհ քաջերին ,
Երկնից երկիր դրնէք պտակ ,
Գլուխ քաջաց Այրարատին :

Ներկայ դարուս Լուսաւորիչ ,
Հայոց Հայրիկ դուռն պաշտելի ,
Աջ ձախ կանգնած Սահակ-Մեսրոբ ,
Այն զիւցաղները քառ մեր նախկին :

Թափօր դառնաք ի Մաթիսին ,
Երկնից երկիր սփռէք ծաղիկ ,
Վեհ Հայկազեանց սերունդներին ,
Առ ի սիրոյ ձեր փափաքին :

Ինչպէս որ կը գրէ իր Դրախտի Ընտանիք, ըստ իր ամուսնութեան փորձառու կեանքէն, ամբողջունելով մայրերուն դաստիարակեալ եւ կրթեալ լինել:

Ձի իրենց կաթին հետ խառնելով իրենց գիտութիւնը եւ այնպէս անուցանել իրենց զաւակներ, զի ապագային իրենց զաւակները կրթեալ եւ դաստիարակեալ լինին:

Ապա փափաք մ'ալ ունէր, ըստ իր հայրենաւորութեան, երբ կը փափաքէր ըսելով. «Առէք իմ ոսկորներն ալ տարէք, Եղիսէի նրման, իմ սիրելի Վարադայ լեռան ստորոտ եւ Վարադայ վանքի կտուրին տակ թաղեցէք»:

Ես կը հանդիմ աստ տխուր շիրմին
Պահէ ոսկորներս Արծիւ Հայկազեանց
Թող վկայ լինին Մասիս եւ Արագս:
Մինչեւ որ որդիքս տանին ի Վարադա:

Ձէ՛, չէ՛, չի մոռնայ քո սիրելի վասպու-
րականիդ լաճը եւ մեղուի նման պիտի բզբզայ
սիրելի հայ հօտի անկանջին, — և ոստայնանկի
նման հիւսեւելով պսակդ :

Ինչ ոստայնանկ քո սիրելի
վասպուրական աշխարհից
Առնելով հիւթ մեզ պաշտելի
սրբավայել ձեր վարձից,
Հիւսեմ պսակըդ յԵգիպտոս
խոր խրճիթի մը անկիւնից,
Պարզեմ դնել մինչ Այրարատ
ըստ ձեզ տխուր շիրիմիդ :
Ես կը գրեմ ձեզ այս պսակ
իմ անկարող ճանկերով
Եւ կը հիւսեմ ձեզ յիշատակ .
պինդ պողպատեայ հերիւնով,
Միշտ յիշելի սուրբ յիշատակդ
քո հարազատ հայ հօտիդ :
Դունն Խրիմեան սուրբ Հայրապետ
հայոց հայրիկ պաշտելի :
Թող արք, կանայք, ծերք և մանկունք
երիտասարդք և կուսանք,
Փուռներ կապեն, մեխակ, շուշան,
այն սիրելիդ գինարբուք
Որք զարդարեն վերին վարագ
ափն Յիսուսեան աղբիւրին
Հիւսեն պսակդ Էջմիածին,
շարուն ի սուրբ շիրիմիդ :

Շտր ի շարան իգան տօնեն
սրբավայել յէշատակդ,
Միշտ յիշելի լուսաւորիչ :
ի կարգ Սահակ, Մեսրոպեանց
Ներկայ դարուս, լուսաւորիչ,
ի տանէ մեր հայկազեանց,
Մինչ վարդիդ հանդիլ ոսկերքդ,
արծ իւս հււււղ հայրենեաց :

Ահա մեղուդ, առնելով հիւթ,
քո վարագայ լեռներից :
Բզբզալով դէպի Մասիս,
իջնէ ի խոր շիրիմիդ,
Դայ պատրաստէ մեղր անուշիկ
վասպուրական աշխարհից
Միշտ յիշելի, ի քո հօտին
ըստ քոյ փափաք վարագիդ :

Մինչ հրաւէր կարգայ հօտիդ
վասպուրական քո աշխարհ
Թող արտօնէ ձեզ Այրարատ,
Հանգչիլ ըստ ձեր փափաքին,
Նպատակիդ առնէ հօտդ
ձեր օրբութեան ոսկորներ .
Եղիսէի նման տանիլ
ձեզ հաճելի վարագին :

Մենք միշտ յիշենք մեր նախնիք ,
Որ մեզ տուին այս բարիք . . .

Ոհ հեռու մնացի այն աշխարհէն ,
Նրբ պապերէն մեզ Հայաստան
Քնդութ թրամվան խլեց կեանքս ,
Թերի մնաց փառքից փափաքս
Կեցցէ Հայ թոռնիկ
Կեցցէ Հայաստան .

Պաշտելի բարերարի յիշատակու-
թեան գրուածիս հասոյթը ի նպաստ
որբերուն է , զոր սրտահատոր զաւա-
կիս՝ ԱՐԱՄ Մ . ԼՈՒՍԱՐԱՐԵԱՆԻ ա-
պագայ էի պատրաստած , բայց Արամս
կը զրկուի այս փառքէն 1923ի Մարտ
25-ին թրամվէին զոհ երթալով , ի Գա-
հիրէ :

(ՎԵՐՁ)

<< Ազգային գրադարան

NL0174253

278